

ФАКТОРИ ОЦІНКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ СОТ

І.С. Комаренко, викладач

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

У роботі сформовано нову ієрархію факторів оцінки конкурентоспроможності виробничих підприємств, враховуючи появу специфічних умов діяльності при вступі до СОТ. Оцінено рівень конкурентоспроможності харчової галузі за допомогою застосування даного комплексу факторів, що дозволило виявити перспективи участі України у міжнародній торгівлі. Обґрунтовано фактор впровадження стандартів ISO, як пріоритетний у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства, через встановлення прямого зв'язку між запровадженням стандартів та рівнем рентабельності продажів та активів підприємства.

Ключові слова: фактори забезпечення конкурентоспроможності, оцінка конкурентоспроможності, стандарти ISO, рентабельність продажів та активів.

Постановка проблеми. Ратифікація Верховною Радою Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) 10 квітня 2008 року [1] має важливе стратегічне значення для подальшої інтеграції нашої країни у європейські та світові процеси і структури. Разом із цим усунення імпорتنих мит може спричинити знищення і так недостатньо розвинених вітчизняних ринків. Участь у СОТ сприятиме стриманню подальшого розвитку України, появи нових несприятливих факторів впливу на рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Таким чином, проблема має два аспекти. На макрорівні питання полягає у з'ясуванні реального рівня конкурентоспроможності вітчизняних виробничих підприємств, зокрема підприємств харчової галузі народного господарства України. На рівні діяльності фірм постає проблема визначення основних факторів конкурентної діяльності підприємства в нових умовах СОТ, які допомагають оцінити рівень конкурентоспроможності компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури полягав переважно у дослідженні законодавчої бази та державних програм розвитку промисловості [1, 2]. З'ясуванню факторів оцінки та забезпечення конкурентоспроможності фірми у боротьбі із іноземними та вітчизняними конкурентами присвятили свої дослідження такі вчені, як В. Волш, А. Дайан, Н. Ма, Г. Зонг, Кійохіко Нішімура, М. Міоззо, А. Олів'є, Р. Урсе, М. Портер, Чам Тао Сун, Р.А. Фатхутдінов.

Так, згідно з висновками Державної програми розвитку промисловості на 2003 - 2011 [2] роки більш як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на ресурсовитратні галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання. Таким чином, сировинний ухил виробничої структури, розрахований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішнього ринку і стримує розвиток внутрішнього ринку.

Фактори конкурентоспроможності являють собою сили, які впливають на об'єкт дослідження та викликають зміни його стану. У наукових джерелах існують різні підходи щодо класифікації факторів. Так, французькі економісти А. Олів'є, А. Дайана та Р. Урсе сформували власний комплекс факторів для забезпечення функціонування підприємства у боротьбі із вітчизняними та іноземними конкурентами [3].

Відомий дослідник М. Портер зробив вагомий внесок у вивчення факторів конкурентоспроможності [4]. М. Портер пов'язував фактори конкурентоспроможності із факторами виробництва: 1) людські ресурси; 2) фізичні ресурси; 3) ресурси знань; 4) грошові ресурси; 5) інфраструктура.

Японський вчений Кійохіко Нішімура [5] визначає такі ключові фактори конкурентоспроможності: наука та технологія, людський капітал, продуктивність, інновації, смаки та мінливі потреби споживачів. Н. Ма та Г. Зонг [6] обґрунтували три фактори забезпечення міжнародної конкурентоспромож-

ності: здатність досліджувати ресурси, технологічний потенціал та потенціал менеджменту.

М. Міоззо та В. Волш [7] поділяє фактори конкурентоспроможності на цінові та нецінові. Американські дослідники виділяють загальні та специфічні фактори конкурентоспроможності на рівні підприємства [8]. Російська наука встановила окрему низку ключових факторів ринкового успіху [9].

Отже, незважаючи на позитивну динаміку зростання показників промисловості, структурний розподіл галузей виробництва є неефективним. Це знижує рівень конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Вступ до СОТ створює нові умови господарювання підприємств, елементами яких є формування іншої ієрархії факторів оцінки та забезпечення конкурентоспроможності. Оскільки для вітчизняної економіки приєднання до СОТ є недавньою подією, то теоретичні уявлення про визначення пріоритетних факторів впливу ще не встигли сформуватися. Це негативно позначається і на оцінці рівня конкурентоспроможності.

Мета статті. Узагальнити комплекс факторів для оцінювання конкурентного рівня підприємств харчової галузі та визначити пріоритетний фактор забезпечення конкурентоспроможності для підприємств провідних галузей народного господарства.

Харчова промисловість є пріоритетною та комплексною галуззю народного господарства та агропромислового комплексу [10]. Зазначена промисловість має потужні економічні зв'язки та співпрацює переважно із сільським господарством у сфері постачання сільськогосподарської сировини для виробництва готових продуктів харчування. Крім того, про стійкі позиції харчової галузі свідчать показники прибутковості її підприємств, які залишились стабільними за період приєднання України до СОТ [11]. Це означає наявність та утримання конкурентоспроможності.

На рівні підприємства конкурентоспроможність розглядається як характеристика діяльності, яка обумовлена су-

купністю чинників. Аналіз вищенаведених наукових джерел свідчить, що чинники поділяються на зовнішні, які не залежать від діяльності підприємства, та внутрішні, на які підприємство може впливати. Отже, до основних зовнішніх чинників належать: сприятливі умови ринку (конкуренти); вигідне територіальне розташування; стабільна політична ситуація в країні. До основних внутрішніх чинників належить: застосування передових технологій у виробництві; розмір заробітної плати працівників, вищий за середній рівень; велика частка експорту товарів; застосування стандартів ISO. Причому все більшого значення набуває чинник стандартизації та сертифікації продукції як одна із головних вимог СОТ. Таким чином, за наявності перелічених чинників підприємство характеризується як конкурентоспроможне.

Оцінка конкурентоспроможності за факторами впливу є частковою, оскільки сутність даного терміну включає комплекс різних елементів для проведення оцінки. Крім того, конфіденційність фінансової інформації спонукає здійснювати таку оцінку за допомогою відкритої звітності підприємства.

Таким чином, було проаналізовано фінансову звітність 30-ти виробничих підприємств харчової галузі за основними факторами впливу, а саме: 1) кількість конкурентів; 2) вигідне територіальне розташування; 3) розмір заробітної плати працівників, вищий за середній рівень; 4) велика частка експорту товарів; 5) застосування стандартів ISO. Результати аналізу дозволили зробити такі висновки:

1. Конкуренти наявні у більшості підприємств. Їх кількість не більше одного, а вплив на діяльність підприємства – значний або середній. Наявність інших гравців свідчить не про розвинені конкурентні відносини у країні, а більше про запобігання у сфері діяльності монопольних об'єднань.

2. Географія реалізації товарів свідчить про неконкурентоспроможність вітчизняної продукції на міжнародних ринках. Із представлених даних щодо обсягів реалізації за кордоном лише два підприємства збувають третину обсягу реалізованої

продукції у країнах СНД та дальнього зарубіжжя. Решта підприємств здійснює торгівлю в межах території України.

3. Розмір зарплати потрібно аналізувати, враховуючи регіон розташування підприємства. Наприклад, зарплати на підприємствах великих міст (м. Києва, Одеси, Львова) безумовно вищі, ніж у регіонах, втім і цінова межа там значно вища. Розрахована середня зарплата по всім проаналізованим учасникам складає 1354,75 грн. Перетинають середній рівень вказаної зарплати (що свідчить про тверді конкурентні позиції підприємства) лише підприємства невеликих міст.

4. Наявність коштів в іноземній валюті у балансі дає інформацію про постачання товарів підприємства на експорт, що вказує на міжнародний конкурентний рівень продукції. Аналіз фінансової звітності доводить, що тільки 11 підприємств має на своїх рахунках валютні кошти, причому у 5-ти із них валюта не наявна наприкінці звітного періоду.

5. Дотримується стандартизації ISO 9001:2000 та ISO 9001:2001 тільки одне підприємство вибірки – ЗАТ «Львівський лікєро-горілчанний завод».

Отже, незважаючи на отримання прибутків від діяльності, конкурентний стан вітчизняної харчової промисловості є нестійким та несприятливим, що матиме негативні наслідки у довгостроковому періоді та не сприятиме участі України у міжнародній торгівлі.

Складна ситуація з приводу виходу національних підприємств на міжнародні позиції вимагає застосування шляхів для підвищення їх конкурентоспроможності. Одним із прийнятних шляхів є визначення впливових факторів забезпечення конкурентоспроможності. Аналіз довів, що таким новим і пріоритетним фактором в існуючих умовах є впровадження стандартів ISO.

Зважаючи на те, що основною метою підприємства є отримання та максимізація прибутку, то основним показником виконання цього завдання є рентабельність. Якщо підприємство рентабельне, то воно має стійкі позиції на ринку,

таким чином, дане підприємство є конкурентоспроможним. Оскільки одним із основних факторів впливу на конкурентоспроможність є стандарти ISO в нових умовах господарювання, то гіпотеза полягає в тому, що стандартизована та сертифікована продукція має попит не тільки на вітчизняних, але й на іноземних ринках збуту і таким чином підвищує рентабельність підприємства, забезпечуючи його конкурентоспроможність.

Рентабельність підприємств провідних галузей народного господарства оцінювалась за двома видами: рентабельність продажів (ROS) та рентабельність активів (ROA). По кожному із видів було розраховано середнє значення коефіцієнта. Взаємозв'язок між застосуванням стандартів якості за галузями промисловості та рентабельністю підприємств відповідно до галузі представлено за допомогою таблиці.

Із даних таблиці видно, що у своїй діяльності стандарти ISO найбільше використовують підприємства харчової галузі та сфери послуг. Всього в Україні зареєстровано 111 підприємств, які запровадили стандарти ISO 9001:2000 або ISO 9001:2001, або обидва види [12]. При порівнянні рентабельності із часткою застосування стандартів по галузям найбільші показники залишаються у харчовій галузі та сфері послуг. Інші коефіцієнти є від'ємними або мають дуже низький показник, що свідчить про збитковість підприємств. Окремим випадком стає добувна, будівельна та деревообробна галузі. По добувній та будівельній було виокремлено по одному підприємству, показники якого не можуть висвітлити стан всієї галузі. У деревообробній промисловості відсутня відкрита звітність учасників, які аналізувались.

Таким чином, існує прямий зв'язок між застосуванням стандартів ISO та рентабельністю підприємства.

**Порівняння застосування стандартів
якості та рентабельності підприємств по
основним галузям промисловості**

Назва галузі	ISO 9001:2000			ISO 9001:2000		
	Частка застосуван- ня стандартів, %	Рентабельність продажів	Рентабельність активів	Частка застосування стандартів, %	Рентабельність продажів	Рентабельність активів
Добувна	1,14	4,82	3,26	0,00	0	0
Харчова	23,86	2,68	7,62	22,73	2,67	10,39
Легка	2,27	-3,70	-2,10	4,55	-1,50	-0,28
Деревообробна	1,14	-*	-*	3,03	-*	-*
Хімічна	7,95	0,08	-1,72	7,58	-0,22	-1,68
Фармацевтична	2,27	0	0	4,55	4,04	-0,54
Будівельна	1,14	19,65	34,47	1,52	19,65	34,47
Металургійна	6,82	-10,16	-7,03	4,55	0,13	0,04
Машинобудівна	9,09	-8,47	-3,44	4,55	-12,89	-13,86
Приладо- будівна	5,68	-2,42	0,69	4,55	-6,26	-7,59
Послуги	38,64	24,29	7,50	42,42	47,89	7,27
Разом:	100,0			100,0		

* інформація відсутня

Висновки. Вступ України до СОТ формує жорсткі економічні умови діяльності вітчизняних підприємств. Така ситуація створює нову ієрархію факторів оцінки конкурентоспроможності, які було узагальнено таким чином: зовнішні (сприятливі умови ринку (конкуренти); вигідне територіальне розташування; стабільна політична ситуація в країні) та внутрішні (застосування передових технологій у виробництві; розмір заробітної плати працівників, вищий за середній рівень; велика частка експорту товарів; застосування стандартів ISO).

Оцінка харчової галузі вітчизняної промисловості за сформованим комплексом факторів довела незадовільний рівень конкурентоспроможності таких підприємств, що негативно відображається на довгостроковій міжнародній конкурентоспроможності України, незважаючи на існуючу прибутковість підприємств даної галузі.

Встановлення прямої залежності між часткою впровадження стандартів якості та рівнем рентабельності підприємств провідних галузей народного господарства доводить, що пріоритетним фактором забезпечення конкурентоспроможності підприємств за нових умов є впровадження стандартів якості ISO.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10.04.2008 № 250—VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : www.rada.gov.ua/.
2. Державна програма розвитку промисловості на 2003—2011 роки [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.03. № 1174. — Режим доступу : www.industry.kmu.gov.ua.
3. Академия рынка: маркетинг / [А.Дайан, Ф. Букерель, А.Оливье, Р. Урсе и др.]; под. научн. ред. А.Г. Худокормов. — М. : Экономика, 1993. — 571с.
4. Портер М. Международная конкуренция / Майкл Портер; [пер. с англ. В.И. Щетинина]. — М. : Межд. отн., 2003. — 896 с.
5. Kiyohiko G. Nishimura Using Knowledge to Boost Competitiveness: Comments on Three Presentations [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.oecd.org/dataoecd/49/55/33935353.doc
6. Weidong Li Research on the Complexity of Enterprise Competitiveness / Weidong Li // International Journal of Business and Management, December, 2006.
7. Marcela Miozzo. International Competitiveness and Technological Change / Marcela Miozzo, Vivien Walsh. — Oxford University Press, August 09, 2006, Paperback, 376 Pages.
8. Mark Gehlhar, Anita Regmi, Spiro E. Stefanou, and Barry Zoumas Managing Firm Competitiveness in Global Markets USDA & AIEA 2 International Meeting, Competitiveness in Agriculture and in the Food Industry: US and EU Perspectives, 15-16 June 2006, Bologna, Italy.
9. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Фатхутдинов Р.А. — М. : ИНФРА-М, 2000. — 312с.
10. Дейнеко Л.В. Развитие харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: Проблеми теорії та практики / Дейнеко Л.В. — К. : Знання, 1999. — 331 с.

11. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності за січень-березень 2009 року [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0109_u.htm.

12. ISO Annual Report 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу www.iso.org.